Коли відомий романіст Р. після триденної прогулянки в гори рано-вранці вернувся до Відня і, купивши на вокзалі газету, глянув на число, то враз пригадав, що сьогодні день його народження. "Сорок перший", – усвідомив він собі, і від того йому не стало ні радісно, ні прикро. Він швидко перегорнув шелесткі сторінки газети, найняв таксі й поїхав додому. Служник доповів, що за час його відсутності приходило двоє відвідувачів і було кілька телефонних дзвінків. Потім він подав йому на таці пошту, яка назбиралася за ці дні. Р. глянув на неї байдуже, недбало розпечатав кілька листів від людей, що цікавили його, а ще одного, який був надписаний незнайомою рукою і здавався надто великим, поки що відсунув набік. Тим часом служник подав чай; Р. вигідно вмостився у кріслі, ще раз переглянув газету і декілька каталогів, тоді запалив сигару і взявся до відкладеного листа.

Лист мав десятків зо два сторінок, квапливо списаних незнайомим, нерівним жіночим письмом – швидше рукопис, аніж лист. Р. мимоволі ще раз помацав конверта, чи не залишилось там якоїсь записки з поясненням. Але конверт був порожній, і на ньому, як і на самому листі, не було ні зворотної адреси, ні підпису. "Дивно", – подумав він і знову взяв листа до рук. "Тобі, що ніколи не знав мене", – стояло вгорі як звертання чи заголовок. Він здивовано зупинився: чи це стосувалось його, чи якогось вигаданого героя? Нараз у ньому прокинулась цікавість. І він почав читати.

"Моя дитина вчора померла – три дні й три ночі змагалася я зі смертю за маленьке, тендітне життя, сорок годин тіпалося в пропасниці її бідне гаряче тільце, і я не відходила від її ліжка. Я прикладала холодні компреси до її чола, що пашіло вогнем, день і ніч тримала в своїх руках її неспокійні рученята. Третього вечора я знемогла й сама. Мої очі не витримали й заплющились, я не знала й коли. Три чи чотири години проспала я на твердому стільці, а за той час смерть забрала її від мене. Тепер він лежить, любий, бідолашний хлопчик, у своєму вузенькому дитячому ліжечку, такий самий, як був відразу по смерті; тільки очі йому стулено, розумні темні оченята, ручки складено на білій сорочечці, і

чотири свічки горять високо, в чотирьох кутках ліжечка. Я не зважуюсь поглянути туди, не зважуюсь поворухнутися, бо коли свічки спалахують, то по його личку, по його стулених устах перебігають тіні, тоді здається, що його риси оживають, і я ладна повірити, що він не вмер, що він зараз прокинеться й дзвінким голосочком скаже мені щось по-дитячому наївне й ласкаве. Але я знаю, він помер, я не хочу дивитися на нього, щоб не мати даремної надії й не зазнати ще раз розчарування. Я знаю, знаю, моя дитина вчора померла – тепер у мене лишився тільки ти один у цілому світі, тільки ти, що нічого не знаєш про мене і безжурно бавишся життям і людьми. Тільки ти, який ніколи не знав мене і якого я завжди кохала.

Я взяла п'яту свічку й поставила на стіл, де пишу тобі. Бо я не можу залишитись на самоті з своєю мертвою дитиною, я повинна виплакати свою душу; а з ким же мені розмовляти цієї жахливої години, як не з тобою, що був і лишився для мене всім! Може, я й не зумію поговорити з тобою цілком ясно, може, ти не зрозумієш мене, бо ж голова моя геть порожня, у скронях сіпає і гупає, все тіло так болить… Мабуть, у мене гарячка, може, теж грип, що тепер скрадається від дверей до дверей, і це було б добре, бо тоді б я пішла за своєю дитиною і мені не довелося б нічого з собою робити. Інколи в мене зовсім темніє в очах, може, я навіть цього листа не зможу дописати до кінця, але я натужу всю свою силу і хоч раз, хоч цей єдиний раз поговорю з тобою, мій коханий, що ніколи не впізнавав мене.

Тільки з тобою я хочу поговорити, вперше розповісти тобі все: ти впізнаєш усе моє життя, що завжди належало тобі, хоч ти про нього й не здогадувався. Але ти довідаєшся про мою таємницю аж тоді, коли я помру, коли тобі вже не треба буде відповідати мені й коли те, що тепер то холодом, то жаром обсипає моє тіло, – справді кінець. Якщо ж мені судилося жити далі, то я порву цього листа й мовчатиму знов, як мовчала завжди. А якщо ти тримаєш його вже в руках, то знай: у ньому небіжчиця оповідає тобі про своє життя, яке було твоїм від його першої аж до останньої свідомої години. Не лякайся моїх слів – мертвій нічого не треба: ні кохання, ні співчуття, ні розради. Лише одного я хочу від тебе – щоб ти повірив усьому, що зрадить тобі мій біль, який лине до тебе. Повір мені –

лиш цього одного прошу я в тебе: ніхто не буде брехати в смертну годину своєї єдиної дитини.

Я звірю тобі все своє життя, життя, що, власне, почалося від того дня, коли я тебе пізнала. Доти було щось тьмяне й каламутне, куди мої спогади ніколи не поринали, якийсь льох, повний запорошених, засотаних павутинням, невиразних речей і людей, які давно вже не будять відгомону в моєму серці. Коли ти з'явився, мені було тринадцять років і я мешкала в тому самому будинку, де ти й тепер мешкаєш, у тому самому будинку, де ти тримаєш у руках цього листа, цей останній подих мого життя; мешкала на тому самому поверсі, якраз навпроти твоїх дверей. Ти, напевне, вже не пригадуєш нас, небагату вдову скромного урядовця (вона завжди ходила в жалобі) і худеньку дівчинку-підлітка, бо ми завжди жили тихенько, заполонені своїм злиденним дрібноміщанським буттям. Ти, може, ніколи й не чув нашого прізвища, бо ми не мали на дверях таблички і ніхто ніколи не приходив і не питався про нас. Та й дуже давно те було, п'ятнадцять-шістнадцять років тому – ні, ти напевне вже не пам'ятаєш того, коханий, але я, о, я жадібно пригадую собі кожну дрібничку, пам'ятаю, наче це було сьогодні, той день, навіть ту годину, коли я вперше почула про тебе, вперше побачила тебе, та й як мені не пам'ятати, коли аж тоді почав існувати для мене світ. Не сердься, коханий, дозволь розповісти тобі все, геть усе, від самого початку, благаю, хай тебе не втомить цих чверть години, вислухай мене, ту, що не втомилася ціле життя тебе кохати.

Перед тим як ти перебрався до нашого будинку, за твоїми дверима жили погані, лихі, сварливі люди. Бідні самі, вони найдужче ненавиділи убогість своїх сусідів, нашу, бо вона не хотіла мати нічого спільного з їхньою брутальністю. Чоловік був пияк і лупцював свою дружину; ми часто прокидалися вночі від грюкоту перевернутих стільців та брязкоту розбитих тарілок. Одного разу вона вискочила на сходи заюшена кров'ю, простоволоса, а за нею біг і лаявся її п'яний чоловік, аж нарешті з сусідніх помешкань повискакували люди й настрахали його поліцією. Моя мати з самого початку уникала всяких взаємин із тим подружжям і заборонила мені розмовляти з їхніми дітьми, а вони при кожній нагоді на мені за те

мстилися. На вулиці вони кричали навздогін мені різні гидотні слова, а одного разу поранили мені сніжками до крові обличчя. Цілий дім одностайно ненавидів тих людей, а коли раптом у них щось скоїлося – здається, чоловіка замкнули за крадіжку, – і вони вибралися з усіма своїми манатками, всі ми полегшено зітхнули. Кілька днів на брамі висіло оголошення про те, що помешкання здається, потім його зняли і через двірника швидко розійшлася чутка, що помешкання найняв якийсь письменник, неодружений, поважний пан. Тоді я вперше почула твоє ім'я.

А ще за кілька днів прийшли малярі, тинькарі, столяри, шпалерники й заходилися вичищати з помешкання бруд, що його лишили попередні пожильці. Вони стукали молотками, грюкали дошками, шкрябали, чистили, але мати тільки раділа й казала, що нарешті настане край бешкетам у сусідів. Тебе самого під час переїзду я ще не бачила: за всією роботою наглядав твій служник, невеличкий, статечний, сивий камердинер, що дивився на робітників згори і вказівки давав їм тихо й доречно. Нам усім він дуже подобався: по-перше, тому, що в нашому передмісті камердинер був щось цілком нове, а ще й тому, що він до всіх ставився надзвичайно чемно, хоч і не був запанібрата з простими служниками й не вдавався з ними в балачки. Мою матір він почав від першого ж дня вітати шанобливим поклоном, як справжню даму, ба навіть до мене, дівчиська, ставився ввічливо й поважно. Твоє ім'я він завжди вимовляв з якоюсь особливою пошаною, майже побожно, і було зразу видно, що він відданий тобі далеко більше, ніж звичайний служник. І як же я любила його за це, доброго старого Йоганна, хоч і заздрила йому, що він завжди міг бути біля тебе й служити тобі.

Я розповідаю тобі все, коханий, усі ці дрібні, майже смішні речі, щоб ти зрозумів, яким чином ти від самого початку зміг здобути таку владу наді мною, боязкою, затурканою дитиною. Ще доки ти ввійшов у моє життя, навкруг тебе вже створився якийсь німб, ореол багатства, незвичайності й таємниці – ми всі, мешканці маленького будиночка в передмісті, нетерпеливо чекали на твій приїзд. Люди-но, які живуть обмеженим життям, завжди цікаві до всього нового, що діється перед їхніми дверима. Але як зросло моє зацікавлення тобою, коли я одного

дня прийшла зі школи й побачила перед нашим домом фургон із меблями! Більшість важких речей носії вже підняли нагору й тепер виносили дрібніші; я зупинилася біля дверей, щоб усе те роздивитися, бо всі твої речі дуже дивували мене – таких я ніколи ще не бачила: були там індуські божки, італійські скульптури, великі, напрочуд яскраві картини, і, нарешті, з'явилися книжки. Їх було так багато, і всі такі гарні, що я не йняла віри своїм очам. Під дверима їх складали в стоси, там їх приймав служник і з кожної дбайливо стріпував віничком порох. Я зацікавлено крутилася навколо тих стосів, що дедалі зростали: служник не проганяв мене, але й не заохочував ані словом, тож я не посміла доторкнутися до жодної книжки, хоч мені страх як хотілося помацати гарну, м'яку шкіру на деяких оправах. Я тільки боязко позирала на заголовки: були там французькі, англійські книжки й ще багато не знайомими мені мовами. Я, мабуть, була б так дивилася на них цілими годинами, та мати покликала мене додому.

І ось я потім цілий вечір думала про тебе, ще не бачивши тебе. У мене самої було тільки з десяток дешевих книжок, оправлених у пошарпані картонні палітурки, я дуже любила їх і часто перечитувала. Тепер мені не давала спокою думка: який же вигляд має людина, що прочитала стільки чудових книжок, знала всі ті мови і була така багата й така освічена. Якась неземна шаноба опановувала мене на саму думку про таку силу книжок. Я намагалася уявити собі твій образ: ти був старий чоловік в окулярах, з довгою білою бородою, подібний до нашого вчителя географії, тільки набагато добріший, кращий і лагідніший. Не знаю чому, але, ще навіть уявляючи тебе старим, я була певна, що ти маєш бути вродливим. Тоді, тієї ночі, ти мені вперше снився, хоч я ще не бачила тебе.

Другого дня ти переїхав, але, хоч як я піддивлялася, мені все-таки не пощастило поглянути на тебе, а це ще збільшило мою цікавість. Нарешті третього дня я побачила тебе, і яка ж я була вражена, коли ти виявився цілком інакший, анітрохи не схожий на того "пана бога", що його вигадала моя дитяча уява. Мені снився лагідний дідусь в окулярах, і ось з'явився ти – ти, такий самісінький, як і нині, бо повз тебе роки спливають

без сліду. На тобі був чудовий ясно-брунатний спортивний костюм, і ти на диво легенькою, хлоп'ячою ходою піднімався нагору, беручи по два східці зразу. Капелюха ти тримав у руці, і я була невимовно вражена, коли побачила твоє ясне, жваве обличчя і юнацьку чуприну. Справді, я аж злякалася, що ти такий молодий, вродливий, такий стрункий і зграбний. І хіба не дивно: першої ж миті я цілком виразно відчула те, що мене й усіх інших завжди в тобі вражало: подвійність твоєї істоти. Ти – палкий, легковажний, відданий забавам і пригодам юнак, а одночасно у своїй творчості – невблаганно сувора, свідома свого обов'язку, безмежно начитана й освічена людина. Несвідомо я відчула те, що згодом кожен помічав у тобі: що ти живеш подвійним життям – своїм ясним боком воно обернене до зовнішнього світу, а другий, темний, знаєш тільки ти сам; те найглибше роздвоєння, ту таємницю твого буття я, тринадцятирічна дівчинка, зачарована тобою, відчула з першого ж погляду.

Тепер ти розумієш, коханий, яким дивом, якою привабливою загадкою став ти для мене, ще майже дитини! Людину, перед якою шанобливо схиляли голову тому, що вона писала книжки, тому, що вона була славетна десь в іншому, великому світі, побачити враз молодим, зграбним, по-хлоп'ячому веселим двадцятип'ятилітнім юнаком! Чи ж треба тобі ще й казати, що від того дня в нашому будинку, в цілому моєму мізерному дитячому світі ніщо мене вже не цікавило, крім тебе, і що я зі всією впертістю, зі всією чіпкою настирливістю своїх тринадцяти років думала тільки про тебе, про твоє життя! Я вивчала тебе, вивчала твої звички, спостерігала людей, що приходили до тебе, та все те не тамувало моєї цікавості до тебе, а ще збільшувало її, бо подвійність твоєї істоти яскраво виявлялася в різноманітності твоїх відвідувачів. Приходила до тебе молодь, твої товариші, з якими ти сміявся й жартував, приходили обідрані студенти; а то приїздили в автомобілях жінки; одного разу завітав директор опери, славетний диригент, на якого я раніше дивилася тільки здалеку в театрі, тремтячи з захвату; бували в тебе й зовсім молоденькі дівчатка, що вчилися ще в торговельній школі і збентежено поспішали якнайшвидше прошмигнути в твої двері, – взагалі багато, дуже багато жінок. Я над тим не замислювалась, навіть коли одного ранку, йдучи до школи, побачила, що від тебе виходила якась дама під

дуже густою вуаллю. Мені ж було тільки тринадцять років, і я не знала, що жагуча цікавість, яка спонукала мене чатувати на тебе й підглядати кожен твій крок, означала вже кохання.

Я дуже добре пам'ятаю, коханий, той день і годину, коли я назавжди віддала тобі своє серце. Ми з товаришкою вернулися з прогулянки і стояли, розмовляючи, коло брами. Раптом під'їхав автомобіль, зупинився, і ось ти вже зіскочив із приступки швидким пружним рухом, що й досі чарує мене, й рушив до будинку. Я мимоволі кинулась відчинити тобі двері, заступила дорогу, й ми трохи не зіткнулися. Ти глянув на мене теплим, лагідним поглядом, що ніби сповивав і голубив людину, усміхнувся до мене пестливо – так, саме пестливо, не знаю, як ще можна назвати ту усмішку, – і промовив тихо, майже ніжно: "Щиро вам дякую, панночко".

Оце і все, коханий; але від тієї миті, як я відчула на собі твій теплий, пестливий погляд, я стала твоя. Щоправда, згодом, і то, дуже швидко, я довідалася, що тим поглядом, який обіймає і притягає до тебе, який сповиває, але заразом і роздягає, поглядом природженого спокусника, ти обдаровуєш кожну жінку на твоєму шляху, кожну продавщицю з крамниці, кожну покоївку, що відчиняє тобі двері, – довідалася, що той погляд не залежить від твоєї волі або прихильності, а цілком несвідомо для тебе стає теплий і лагідний, коли ти звертаєш його на жінок. Але я, тринадцятирічна дитина, про це не здогадувалась: я була вся охоплена вогнем. Я думала, що твоя ніжність призначена мені, тільки самій мені, і за ту коротеньку мить у мені, підліткові, прокинулася жінка, і та жінка навіки стала твоя.

"Хто це був?" – спитала мене приятелька. Я не змогла їй зразу відповісти. Не змогла вимовити твоє ім'я: за ту одну-однісіньку мить воно зробилося святим для мене, стало моєю таємницею. "Так, якийсь пан, що мешкає в нашому будинку", – промимрила я ніяково. "А чого ж ти так зашарілася, як він на тебе глянув?" – почала дражнити мене товаришка з дитячою жорстокістю. І саме тому, що вона, глузуючи, доторкнулася до моєї таємниці, в мене ще дужче запашіло обличчя. Збентеження надало

мені брутальності. "Дурепа!" – мовила я злісно. Тієї миті я ладна була її задушити. Та вона зареготалася ще дужче й глузливіше, і я відчула, що з безсилого гніву на очі в мене аж навертаються сльози. Я покинула її й побігла нагору.

Від тієї миті я тебе покохала. Я знаю, жінки часто казали тобі, своєму улюбленцеві, ці слова. Але повір мені, ніхто так по-рабському, так самовіддано не кохав тебе, як та, ким тоді була я і ким я залишилася для тебе назавжди, бо ніщо в світі не може зрівнятися з непомітним коханням дитини з безвісті, таким безнадійним, завжди готовим до послуг, таким покірним, чуйним і пристрасним, яким ніколи не буває сповнене жаги й хай навіть несвідомих вимог кохання дорослої жінки. Тільки самітні діти можуть цілком затаїти свою пристрасть у собі: інші роздзвонять про своє почуття товаришкам, заялозять його довірливими визнаннями; вони-бо вже багато чули й читали про кохання і знають, що воно – неминуча доля всіх людей. Вони бавляться коханням, мов іграшкою, вони хизуються ним, як хлопці першою цигаркою. Але я… я не мала нікого, кому могла б звіритися, ніхто не вчив і не застерігав мене, я була недосвідчена й наївна; я кинулась у свою долю, як у прірву. Все, що в мені росло й розквітало, належало тільки тобі, твоєму образові, який я виплекала в мріях; мій батько давно помер, від матері, повсякчасно пригніченої, завжди заклопотаної, як би перебідувати на вдовину пенсію, я була далека, шкільні товаришки, уже майже зіпсовані, стали мені огидними, бо вони легковажно бавилися тим, що було для мене найвищими святощами, – отож я полинула до тебе цілим своїм єством, яке звичайно кришать і розпорошують, усіма своїми почуттями, що, приглушувані, нетерпляче пробивались на волю. Ти був для мене – як би тобі сказати? Кожне окреме порівняння буде надто недолугим, – ти був для мене, власне, усім, цілим моїм життям. Усе існувало лише остільки, оскільки якось стосувалося тебе, все в моєму бутті мало сенс тільки тоді, коли було пов'язане з тобою. Ти перемінив усе моє життя. Досі байдужа й посередня учениця, я несподівано стала першою в класі: я читала сотні книжок, читала до пізньої ночі, бо знала, що ти любиш книжки; я раптом почала, на диво моїй матері, вперто, навіть завзято вчитися гри на роялі, бо думала, що ти кохаєшся в музиці. Я чистила й лагодила свої сукні,

щоб не потрапити тобі на очі неохайно вбраною, а чотирикутна латка на моєму старенькому шкільному фартушку, перешитому з материної домашньої сукні, жахала мене. Я боялася, що ти помітиш ту латку й почнеш гордувати мною. Тому я завжди затуляла лівий бік ранцем, коли бігла сходами вгору, і тремтіла зі страху, що ти все ж побачиш ту кляту латку. Але який безглуздий був мій страх: ти ніколи, майже ніколи не дивився на мене.

А проте я цілий день тільки те й робила, що чекала тебе, чатувала на тебе. В наших дверях було маленьке кругле вічко в мідній оправі, крізь яке можна було дивитись на твої двері. Те вічко – ні, не всміхайся, коханий, я ще й нині, й нині ще не соромлюся тих годин! – було моїм віконечком у світ. Там, у холодному передпокої, мов у засідці, боячись накликати материну підозру, я місяцями й роками цілі вечори просиджувала з книжкою в руках, мов напнута струна, що бриніла, коли ти наближався. Я завжди була з тобою, все в напруженні і в рухові; але ти так само не відчував того, як не відчуваєш накрученої пружини в годиннику, якого ти носиш у кишені і який терпляче лічить і відмірює в пітьмі твої години, супроводжує тебе на твоєму шляху нечутними ударами серця, а ти тільки раз на мільйони відрахованих секунд мимохідь зупиниш на ньому погляд. Я знала про тебе все, знала всі твої звички, кожну твою краватку, кожний твій костюм; знала й швидко навчилася розрізняти всіх твоїх знайомих і ділила їх на таких, які були мені до вподоби, і таких, яких я не зносила; від тринадцяти до шістнадцяти років я кожну годину жила тобою. Ох, скільки я робила дурниць! Я цілувала клямку, якої торкалася твоя рука, я підібрала недокурок сигари, якого ти кинув перед дверима, і він був для мене священний, бо твої уста доторкалися до нього. Я вечорами по сто разів під якимсь приводом збігала вниз на вулицю, щоб побачити, в котрій із твоїх кімнат горить світло, і таким чином певніше відчути твою невидиму присутність. А як ти на довгі тижні виїздив кудись – у мене завжди серце хололо зі страху, коли я бачила, як старий Йоганн зносив униз твій жовтий саквояж, – як ти виїздив, тоді життя моє завмирало і втрачало весь свій зміст. Понура, знуджена, роздратована, я тинялась по хаті й тільки стереглася, щоб мої заплакані очі не зрадили матері мого розпачу.

Я знаю, все, що я оповідаю тобі, – смішні перебільшення, дитячі витівки. Я повинна б їх соромитись, але не соромлюся, бо ніколи кохання моє до тебе не було чистіше й палкіше, як у часи отого дитячого захвату. Цілими годинами, цілими днями я могла б тобі оповідати, як я тоді жила тобою, тобою, що майже не знав мене в обличчя, бо коли я зустрічала тебе на сходах, а втекти не можна було, то я з ляку перед твоїм палючим поглядом бігла повз тебе з похиленою головою, наче людина, що кидається в воду, рятуючись від вогню. Цілими годинами, цілими днями я могла б тобі оповідати про ті роки, які ти давно забув, могла б розгорнути перед тобою цілий календар твого життя; та не хочу надокучати тобі, не хочу мучити тебе. Я ще тільки звірю тобі найкращу подію в моєму дитинстві і прошу тебе, не смійся, що вона така мізерна, бо для мене, дитини, вона важила безмежно багато. Було це, мабуть, у неділю – ти десь поїхав, і твій служник заносив у відчинені двері помешкання важкі килими, які він щойно витріпав. Йому було нелегко їх нести, і я, раптом набравшись сміливості, підійшла до нього й запитала, чи не можу йому помогти. Старий здивувався, але не заперечив, і тоді я побачила – не можу навіть сказати тобі, з яким захватом, з якою побожною шанобою! – побачила зсередини твою домівку, твій світ, письмовий стіл, за яким ти звичайно сидиш, на ньому квіти в блакитній кришталевій вазі, твої шафи, твої картини, твої книжки. То був лише короткий, крадькома кинутий погляд у твоє життя, бо вірний Йоганн напевне не дозволив би мені довго роздивлятися, але тим єдиним поглядом я ввібрала в себе всю атмосферу твого помешкання й мала вже чим живити свої нескінченні мрії про тебе наяву і вві сні.

Та подія, та коротенька хвилина була найщасливішою в моєму дитинстві. Я хотіла тобі розказати про неї, щоб ти, що не знаєш мене, почав нарешті розуміти, як чиєсь життя горіло й згоряло біля тебе. Я хотіла тобі розповісти про ту подію і ще про одну, найжахливішу, яка, на жаль, надійшла дуже швидко по тій, першій.

Я вже казала, що задля тебе забула про все, не помічала своєї матері й не журилася ніким і нічим. Я не помітила, що один літній уже добродій, купець з Інсбрука, далекий родич моєї матері, почав учащати до нас і

подовгу засиджуватися; я навіть тішилася тим, бо він часом водив маму до театру і я, залишившись сама вдома, могла думати про тебе, чатувати на тебе, а то було моє найбільше, моє єдине щастя. І ось одного разу мати якось урочисто покликала мене до своєї кімнати й сказала, що має зі мною серйозно поговорити. Я зблідла, серце в мене закалатало: невже вона щось помітила, невже про щось здогадується? Моя перша думка була про тебе, про таємницю, що єднала мене зі світом. Але мати й сама була збентежена, вона раз і вдруге ніжно поцілувала мене (чого звичайно ніколи не робила), посадовила поруч із собою на канапу й почала нерішуче й ніяково оповідати, що той родич, удівець, посватався до неї і вона, головне задля мене, вирішила погодитись. Кров гарячою хвилею хлюпнула мені до серця, – тільки одною думкою озвалася я на ті слова, думкою про тебе. "Але ж ми залишимось тут?" – насилу вимовила я. "Ні, ми переїдемо до Інсбрука, Фердінанд має там гарну віллу". Далі я нічого вже не чула. У мене потемніло в очах. Аж потім я довідалася, що зомліла: мати нишком оповідала вітчимові, який ждав за дверима, що я раптом заточилася назад і, підвівши руки, впала додолу, мов підтята. Що діялося найближчими днями, як я, квола дитина, змагалася проти всевладної волі дорослих, я тобі не в силі змалювати. Ще й зараз, коли я пишу про це, в мене тремтить рука. Я не могла виказати свою таємницю, тож опір мій здавався їм простою впертістю, якоюсь злісною перекірливістю.

Зі мною ніхто більше не говорив, усе робилося за моєю спиною. Щоб прискорити переїзд, користалися з тих годин, коли я була в школі; приходячи додому, я завжди знаходила якусь зміну: щось було продане, щось вивезене. На моїх очах руйнували помешкання, а з ним і моє життя; одного ж разу, повернувшись зі школи, я побачила, що всі меблі спаковано й винесено. В порожніх кімнатах стояли наготовлені валізи й дві розкладачки, для матері й для мене, – ми мали переспати тут ще одну, останню ніч, а вранці виїхати до Інсбрука.

Того останнього дня я раптом відчула тверду певність, що не зможу жити далеко від тебе. Тільки в тобі я бачила порятунок. Що я думала і чи взагалі в ті години розпуки я могла щось думати, ніколи не зможу

сказати, але враз – матері не було вдома – я схопилася і так, як була, в шкільній сукенці, пішла до тебе. Ні, не сама пішла – якась невблаганна сила тягла мене до твоїх дверей; я вся тремтіла й насилу переставляла задубілі ноги. Я вже казала тобі, що й сама добре не знала, чого хотіла, мабуть, упасти тобі до ніг і просити, щоб ти залишив мене в себе як служницю, як рабиню. Тобі, напевне, смішний цей невинний екстаз п'ятнадцятирічної дівчинки; але ти не сміявся б, коханий, коли б знав, як я стояла тоді на холоді перед твоїми дверима, заклякла зі страху, як усе-таки незбагненна сила примусила мене ступити вперед, силоміць відірвати тремтячу руку від тіла, підвести її вгору і після кількох секунд жахливої боротьби, що тривали для мене цілу вічність, натиснути пальцем на кнопку дзвоника. Ще й досі чую різкий, пронизливий звук, а потім мертву тишу; серце моє перестало битися, вся кров у мені зупинилась і тільки дослухалася, чи ти не йдеш.

Але ти не вийшов. Не вийшов ніхто. Тебе, очевидно, не було вдома, а Йоганн подався щось купувати; і я, несучи у вухах мертвий відгомін дзвоника, попленталась назад, до нашого зруйнованого, спорожнілого помешкання, й кинулась на якийсь клунок, така стомлена тими чотирма кроками, неначе цілі години бродила в глибоких заметах. Але під тією втомою ще жеврів твердий намір побачити тебе, поговорити з тобою, доки вони мене звідти вивезуть. Присягаюсь тобі, я не думала про щось більше, бо ще була цілком наївна саме тому, що, крім тебе, ні про що не думала; мені хотілося тільки побачити тебе, побачити ще раз, надивитися на тебе, взяти з собою твій образ. Цілу ніч, цілісіньку ніч, довгу й жахливу, я чекала на тебе, коханий. Ледве мати лягла й заснула, я шмигнула до передпокою й почала наслухати, чи ти не вернувся додому. Я чекала цілу ніч, а то була морозяна січнева ніч. Я стомилася, все тіло в мене боліло, а в помешканні вже навіть стільця не було, щоб сісти; тоді я лягла просто на підлогу, де від дверей тягло крижаним холодом. У самій лише тоненькій сукні лежала я на голій холодній підлозі, навіть нічого не постеливши собі, нічим не вкрившись, – боялася, що як угріюся, то засну й не почую твоєї ходи. Мене аж судомило, я підкорчувала закоцюблі ноги, руки тремтіли; мені доводилося раз у раз

підводитись, так я мерзла в тому жахливому темному передпокої. Та я все чекала, чекала на тебе, як на свою долю.

Нарешті – вже була, мабуть, друга чи третя година – я почула, як відчинилися внизу двері, потім хтось затупав сходами нагору. Холод від мене наче відскочив, мене пойняло жаром, я тихенько відчинила двері, ладна кинутись тобі назустріч, упасти тобі до ніг… Ох, навіть не знаю, що б я, дурна дитина, тоді зробила. Хода наблизилася, замиготіло на стінах полум'я свічки. Тремтячи, я трималася за ручку дверей. Чи це ти, чи, може, хтось інший?

Так, це був ти, коханий, але ти був не сам. Я вчула приглушений, дражливий сміх, шелест шовкової сукні і тихий твій голос, – ти вертався додому з якоюсь жінкою…

Як я пережила ту ніч, не знаю. Наступного ранку о восьмій годині мене повезли до Інсбрука – я не мала вже сили опиратися.

Моя дитина вчора вночі померла – тепер я знов буду сама, коли мені судилося жити. Завтра прийдуть чужі, вбрані в чорне, безцеремонні люди, принесуть із собою труну й покладуть до неї мого сина, мою нещасну єдину дитину. Може, з'являться й приятелі та принесуть вінки, але що таке квіти на труні? Мене втішатимуть, казатимуть якісь слова, слова, слова, але що ж вони мені поможуть? Я знаю, що потім однаково залишусь сама. А немає ж нічого страшнішого в світі, як бути самітним межи людьми. Я збагнула це тоді, в Інсбруці, за ті нескінченні два роки, від мого шістнадцятого до вісімнадцятого року, коли я жила в своїй родині як невільниця, як заклята. Вітчим, дуже спокійний, неговіркий чоловік, був до мене лагідний, а мати, наче бажаючи виправити несвідомо заподіяну мені кривду, ладна була виконувати всі мої забаганки; хлопці намагалися сподобатись мені, та я відштовхувала всіх з якоюсь запеклою впертістю. Я не хотіла бути щасливою, задоволеною далеко від тебе. Я сама себе закопувала в понурий світ самокатування й самотності. Нового, яскравого вбрання, яке мені купували, я не вдягала, я відмовлялася ходити на концерти, в театри чи виїздити на прогулянки

за місто у веселому товаристві. Я майже не виходила на вулицю; чи повіриш, коханий, що в тому малому місті, де я прожила два роки, я не знаю навіть десяти вулиць? Я сумувала й бажала сумувати; вдалині від тебе я зрікалася всього й немов упивалася тим зреченням, бо хотіла, щоб ніщо не відвертало мене від моєї палкої мети – жити тільки тобою.

Я цілими годинами, цілими днями сиділа самітно вдома і тільки те й робила, що думала про тебе, все наново пригадуючи собі сотні дрібних подій, кожну зустріч, кожне чекання, відновлювала в пам'яті всі ті дрібниці й відогравала в уяві, наче в театрі. А що кожну хвилинку з минулого я відтворювала безліч разів, то все моє дитинство залишилось у мене в пам'яті яскравим спогадом і кожну мить із тих давніх років я відчуваю так гаряче й виразно, наче вона щойно вчора збурювала мені кров.

Я тоді жила тільки тобою. Я купувала всі твої книжки, а коли твоє ім'я згадували в газеті, для мене наставало свято. Чи повіриш, що кожну твою книжку я знаю напам'ять, так часто я перечитувала їх? Коли б мене хто збудив уночі й проказав будь-який навмання вихоплений рядок, я могла б ще й нині, й нині ще, по тринадцяти роках, провадити далі крізь сон; кожне твоє слово було для мене ніби Євангеліє, ніби молитва. Весь світ існував лише стосовно до тебе: я вичитувала у віденських газетах повідомлення про концерти й прем'єри тільки з однією думкою – які з них могли б тебе зацікавити; а коли наставав вечір, я здалека йшла за тобою: ось ти входиш до зали, сідаєш на своє місце. Тисячі разів я уявляла собі таке, бо один-однісінький раз бачила тебе на концерті.

Та навіщо все те оповідати, ту шалену, до нестями трагічно-безнадійну відданість самітної дитини, навіщо оповідати її тому, хто ніколи про неї не знав, ніколи й гадки не мав про неї? Та чи й справді я тоді була ще дитина? Мені минув сімнадцятий, а потім вісімнадцятий рік; на мене почали оглядатися на вулиці хлопці, та мене їхня увага лише дратувала. Бо кохання чи тільки гра в кохання до когось іншого, не до тебе, було для мене таке дике, таке неможливе, що навіть саму думку про нього я вважала б за зраду. Моя пристрасть до тебе не пригасла,

але що більше я дорослішала, що далі прокидалися мої чуття, то вона ставала інакша, палкіша, жіночніша, земна. І те, чого не розуміла дитина, яка, скорившись сліпому, підсвідомому бажанню, вночі подзвонила до твого помешкання, тепер стало моєю єдиною мрією: подарувати себе, віддатися тобі.

Люди з мого оточення вважали мене за боязку, називали дикункою, бо я, зціпивши зуби, берегла свою таємницю. Але в мені росла залізна воля. Всі мої думки і поривання були спрямовані на одне: назад до Відня, назад до тебе. І я зробила по-своєму, хоч якою безглуздою, якою незрозумілою здавалася всім моя поведінка. Вітчим був заможний і ставився до мене, як до рідної дитини. Але я затято наполягала на тому, що хочу сама на себе заробляти, й досягла нарешті своєї мети: поїхала до Відня й дістала роботу в одного родича у його крамниці готового одягу. Хіба треба казати тобі, куди проліг мій перший шлях, коли одного імлистого осіннього вечора я – нарешті, нарешті! – прибула до Відня? Я залишила речі на вокзалі, вскочила прожогом у трамвай – як же ж повільно він плазував, кожна зупинка дратувала мене – й побігла до нашого колишнього будинку. Твої вікна були освітлені, серце моє бриніло, співало в грудях. Аж тепер ожило для мене місто, що досі було таке чуже, так безглуздо гуло круг мене, аж тепер ожила і я, коли відчула поблизу тебе, мою одвічну мрію. Я ж не розуміла, що насправді була однаково чужа тобі і вдалині, за горами, долами й річками, і тієї миті, коли тільки тоненька освітлена шибка в твоєму вікні відділяла тебе від мого променистого погляду. Я все стояла й дивилася вгору: там було світло, був дім, ти, цілий мій світ. Два роки я мріяла про цю годину, тепер мені її даровано. Я простояла цілий довгий, теплий, імлистий вечір під твоїми вікнами, поки не згасло світло. Аж тоді я пішла шукати собі помешкання.

Отак щовечора вистоювала я потім перед твоїм домом. До шостої години я працювала в крамниці; робота була важка, виснажлива, але приємна мені, бо цілоденна метушня відвертала мене від моїх болісних думок. А тільки-но залізні віконниці, гуркочучи, спадали за мною, я навпростець бігла на своє улюблене місце. В мене було єдине бажання:

хоч раз тебе побачити, хоч раз зустрітися з тобою, хоч би здалеку подивитися на твоє обличчя! Десь аж за тиждень я нарешті побачила тебе, і саме тоді, коли не сподівалася: я стояла й дивилася вгору на твої вікна, аж раптом ти перейшов вулицю. І враз я знову зробилася тринадцятирічною дитиною; я вся спаленіла, всупереч своєму палкому бажанню відчути на собі твій погляд мимохіть похилила голову і, мов зацькована собаками, стрілою промчала повз тебе. Потім мені було соромно за ту школярську боягузливу втечу, бо ж тепер я була свідома свого бажання: я хотіла зустрітися з тобою, шукала тебе, хотіла, щоб ти мене пізнав після довгих, сповнених туги за тобою років, хотіла, щоб ти помітив мене, покохав.

Але ти довго не помічав мене, хоч я кожен вечір, навіть у хугу, на гострому, колючому віденському вітрі простоювала під твоїми вікнами. Часто я цілими годинами чекала надаремне, часто ти нарешті виходив з дому в товаристві знайомих, двічі я бачила тебе з жінками. І ось тоді я відчула, що стала доросла, відчула щось нове, якусь зміну в моєму почутті до тебе, я вгадала ту зміну з раптового болю в серці, що роздер мені душу надвоє, коли я побачила, що якась чужа жінка так упевнено йде рука в руку з тобою. Я не була вражена несподіванкою, адже ж я знала ще з дитячих років про тих твоїх постійних відвідувачок, але тепер я відчула просто-таки фізичний біль, щось ніби повставало в мені, вороже і разом з тим заздро, проти твоєї очевидної близькості з іншою. Одного дня я з дитячої гордості, що, мабуть, і досі ще в мені залишилась, не пішла під твій дім, та яким жахливим здався мені той порожній вечір упертості й бунту! Другого дня по роботі я вже знов покірно стояла перед твоїми вікнами, стояла й чекала, так само як простояла цілий свій вік перед твоїм зачиненим для мене життям.

І ось нарешті настав вечір, коли ти помітив мене. Я побачила тебе вже здалеку й напружила всю свою волю, щоб не ухилитися від зустрічі. Випадково на вулиці саме розвантажували підводу, й тобі довелося пройти близько повз мене. Ти неуважно глянув на мене, та тільки-но спостеріг, як пильно дивлюсь на тебе я, в очах твоїх з'явився знайомий вираз – о, як я злякалася, згадавши його! Це вже був погляд, який ти

призначав для жінок, пестливий, а проте владний, він сповивав і заразом роздягав, полонив; такий погляд колись перетворив мене, дитину, на закохану жінку. Якусь мить він убирав у себе мій погляд, що не міг і не хотів одірватись від тебе, – і ось ти поминув мене. Серце моє калатало; мимоволі я сповільнила ходу, а коли з непоборної цікавості озирнулася, то побачила, що ти зупинився і дивишся мені вслід. Ти так пильно, допитливо розглядав мене, що я відразу збагнула: ти не впізнав мене.

Ти не впізнав мене ні тоді, ні згодом, ти ніколи не впізнавав мене. Як змалювати тобі, коханий, розчарування тієї хвилини: адже ж тоді я вперше відчула, що мені судилося, – бути невпізнаною. Так я прожила все своє життя, так і помру – невпізнана, ніколи не впізнана тобою. Як тобі змалювати моє розчарування? Бачиш, за два роки свого перебування в Інсбруці, де я щогодини думала про тебе і тільки те й робила, що уявляла собі нашу першу зустріч у Відні після розлуки, я перебрала всі можливості: від найпринадніших до найсумніших, залежно від настрою. Все переміряно, коли можна так висловитись; у похмурі хвилини я уявляла собі, що ти мене відштовхнеш, погордуєш мною, бо я здамся тобі нікчемною, негарною, настирливою. Всі вияви твоєї неласки, твоєї нечулості, твоєї байдужості спізнала я в своїх пристрасних видивах, та навіть у хвилини найчорнішої зневіри, навіть коли я аж надто гостро відчувала себе негідною твого кохання, навіть тоді я не могла собі уявити найжахливішого: що ти взагалі не помітив мого існування. Тепер я розумію – ох, ти навчив мене розуміти! – що обличчя дівчини, жінки має здаватися чоловікові надзвичайно мінливим, бо воно здебільшого тільки дзеркало – то пристрасті, то наївності, то втоми – і розпливається, зникає в пам'яті так само легко, як відбиток у дзеркалі; отож чоловік легше забуває жінку, бо вік змінює гру тіней і світла на її обличчі, бо вбрання щоразу надає йому іншої оправи. Справді мудрий тільки той, хто змирився з своєю долею. Та я була ще дуже молода й не могла зрозуміти твоєї непам'ятливості, бо нестримні постійні мрії і думки про тебе зродили в душі моїй якусь манію, що й ти мене часто згадуєш і очікуєш; як же б я могла жити, коли б знала, що я для тебе – ніщо, що навіть найменший спогад про мене ніколи не торкається твоєї душі! Я ніби прокинулась під твоїм поглядом і побачила, що ніщо не нагадало тобі про мене, що

жодна, бодай найтонша павутинка спогадів не пов'язує мого життя з твоїм, – побачила і вперше збагнула жорстоку дійсність, вперше відчула свою долю.

Ти не впізнав мене тоді. І коли через два дні ми знов зустрілися й ти глянув на мене майже як на знайому, то й цього разу впізнав у мені не ту, яка тебе кохала і в якій ти збудив жінку, а тільки гарненьку вісімнадцятирічну дівчину, що два дні тому заступила тобі дорогу на цьому самому місці. Ти був приємно вражений, на твоїх устах грала легенька усмішка. Знов ти пройшов повз мене і знов раптово уповільнив ходу: я тремтіла, я раювала, я молилася, щоб ти озвався до мене. Я збагнула, що вперше була для тебе жива; я теж пішла повільніше і не втікала від тебе. І раптом я відчула, що ти йдеш за мною, хоча й не оглядалась: я знала, що зараз почую твій любий голос, уперше звернений до мене. Я чекала тих слів, неначе вражена паралічем, і боялася, що мені доведеться зупинитися, так калатало моє серце, – аж ось ти наздогнав мене. Ти озвався звичайним, веселим голосом, наче ми були вже давні друзі, – ох, ти ж нічого не знав, ти ніколи нічого не знав про моє життя! – так напрочуд вільно озвався до мене, що я навіть спромоглася відповісти тобі. Ми пройшли усю вулицю. Потім ти запитав мене, чи не повечеряли б ми разом. Я погодилась. Хіба ж би я посміла тобі в чомусь відмовити?

Ми повечеряли вдвох у невеличкому ресторані – чи ти пригадуєш, де це було? О ні, ти вже напевне не відрізняєш того вечора від безлічі таких вечорів, бо хто ж я була для тебе? Одна з сотні, випадкова пригода, ланка в нескінченному ланцюзі. Та й що могло тобі нагадати про мене: я ж говорила мало, бо була надміру щаслива вже від того, що сиділа біля тебе, чула твій голос. Я не хотіла жодної хвилинки згайнувати на запитання чи якесь нерозумне слово. Я завжди вдячно згадую ту годину, ти тоді цілком виправдав мою пристрасну шанобу до тебе: був такий ніжний, такий делікатний і тактовний, такий далекий від настирливості, від дочасного залицяння, з першої ж хвилини говорив так невимушено, приязно й щиро, що був би скорив мене, навіть коли б я вже віддавна не була твоя всіма своїми бажаннями, цілим своїм єством… Ох, ти не знаєш,

яку велику мрію ти здійснив, не обдуривши мого п'ятирічного дитячого чекання!

Було вже пізно, і ми підвелися. В дверях ресторану ти запитав мене, чи я поспішаю, чи маю ще час. Як же я могла приховати від тебе, що ладна йти за тобою! Я сказала, що не поспішаю нікуди. Тоді ти, трохи повагавшись, спитав, чи не хотіла б я зайти ще на годинку до тебе погомоніти. "Добре", – сказала я, цілком віддавшись своєму безпосередньому почуттю, і враз помітила, що моя швидка відповідь вразила тебе, – чи то прикро, чи радісно, але напевне вразила. Тепер я розумію твій подив: я знаю, в жінок є звичка приховувати, що вони ладні віддатися, навіть коли їх палить бажання; вони люблять вдавати острах чи обурення, які треба перемагати настирливим благанням, брехнею, присягами й обіцянками. Я знаю, що, може, тільки ті, для кого кохання – ремесло, тільки повії відповідають на таке запрошення радісною згодою або цілком наївні дівчата. А в моїй відповіді була – але звідки ти міг про це знати? – тільки втілена в слово воля, нестримне тужливе поривання тисячі днів і ночей. Так чи так, а ти був уражений, я зацікавила тебе. Я помітила, що, розмовляючи дорогою, ти трохи здивовано придивлявся до мене збоку. Твоє чуття, таке непомильне всюди, де йшлося про людську природу, відразу запідозрило щось незвичайне, якусь таємницю в гарненькій довірливій дівчині. В тобі прокинулась цікавість, і з твоїх запитань, що кружляли навколо чогось, щось вивідували, я помітила, як ти хотів добутися до моєї таємниці. Але я ухилялась від прямих відповідей; я воліла показатись тобі нерозумною, аніж зрадити свою таємницю.

Ми пішли до тебе. Вибач, коханий, коли я скажу тобі, що ти не можеш зрозуміти, як мені було заходити в той будинок, підійматись тими сходами, яке то було п'янке, бентежне почуття, шалене, болісне, майже вбивче щастя! Мені й досі важко про те згадувати без сліз, а сліз у мене більше немає. Збагни тільки, адже там кожна річ була ніби сповнена моїм коханням, усе було символом мого дитинства, моєї туги: брама, перед якою я тисячу разів чекала на тебе, сходи, де я все дослухалася, чи не почую твоєї ходи, і де я вперше тебе побачила, вічко в дверях, з якого я

видивляла свою душу, килимок перед твоїми дверима, на якому я одного разу стояла навколішки, клацання ключа в замку – зачувши його, я аж підскакувала, коли чатувала на тебе. Все моє дитинство, вся моя пристрасть зосередилась там, на кількох метрах простору; там було ціле моє життя, і враз мене наче підхопила буря: все, все здійснилося, і я йшла з тобою – з тобою! – в твоєму, в нашому домі. Подумай – це звучить банально, але я не вмію висловитись інакше, – до твоїх дверей усе для мене було дійсністю, тупою, нескінченною повсякденністю, а за ними починалося казкове царство дитини, царство Аладіна; подумай, що я тисячу разів палкими очима вдивлялася в ті двері, якими тепер заходила, сп'яніла зі щастя, і ти відчуєш – тільки відчуєш, але ж ніколи не зрозумієш як слід, коханий! – що означала в потоці мого життя та швидкоплинна мить.

Я залишилась у тебе на цілу ніч. Ти й не здогадувався, що до тебе ще жоден чоловік не торкався мене, не бачив мого тіла. Та й як би ти міг здогадатися, коханий, я ж тобі зовсім не чинила опору, я придушила в собі всяку нерішучість та соромливість, аби тільки ти не відгадав таємниці мого кохання до тебе, бо вона напевне тебе перелякала б, – ти ж любиш тільки все легке, грайливе, скороминуще, боїшся втручатися в чиюсь долю. Ти розпорошуєш себе, роздаровуєш цілому світові й не хочеш нічиєї жертви. Коли я тепер кажу тобі, коханий, що віддалась тобі незаймана, то благаю тебе: не зрозумій мене хибно! Адже ж я не звинувачую тебе, ти не спокушав мене, не зваблював, не брехав, – я, я сама прийшла до тебе, кинулася тобі на груди, кинулась назустріч своїй долі. Ніколи, ніколи не стану я винуватити тебе, ні, я завжди тільки дякуватиму тобі, бо яка ж багата, якою втіхою осяяна, яким щастям окрилена була для мене та ніч! Коли я в темряві розплющила очі й почула тебе поруч із собою, то дивувалася, що наді мною немає зірок, так відчувала я близькість неба, – ні, я ніколи ні за чим не жалкувала, коханий, ніколи, та година виправдала все. А ще пам'ятаю: коли ти спав, коли я чула твій віддих, відчувала твоє тіло так близько біля себе, я плакала в пітьмі зі щастя.

Вранці я заквапилася йти. Я не могла спізнитися до крамниці, а до того ж надумала піти, поки не з'явився служник, бо не хотіла, щоб він побачив мене. Коли я, вдягнена, стояла перед тобою, ти обняв мене й довго дивився на мене: чи в тобі ворухнувся якийсь невиразний спогад з далекого минулого, чи просто щастя додало мені вроди і я здавалася тобі гарною? Потім ти поцілував мене в уста. Я легенько відхилилась від тебе й хотіла вже вийти. А ти запитав: "Може, візьмеш собі хоч декілька квіток?" Я сказала: "Візьму". Ти вийняв чотири білі троянди з блакитної кришталевої вази на письмовому столі (о, я знала її ще відтоді, як дитиною крадькома озирнула твою кімнату) і дав їх мені. Я ще довго їх берегла й цілими днями цілувала.

Ми домовились зустрітися ще раз. Я прийшла, і знов було чудово. І ще одну, третю ніч ти подарував мені. Потім сказав, що маєш кудись їхати, – о, як я ненавиділа ті подорожі ще з часів свого дитинства! – й пообіцяв зразу ж повідомити мене, коли вернешся додому. Я дала тобі адресу "до запитання"; своє ім'я я не хотіла назвати. Я берегла свою таємницю. Ти знов на прощання дав мені дві троянди – на прощання!

Щодня, цілих два місяці я навідувалась на пошту… але дарма, навіщо змальовувати тобі ті пекельні муки очікування й розпачу?… Я не звинувачую тебе, я люблю тебе такого, як ти є: палкого й забудькуватого, щиро відданого й зрадливого, я кохаю тебе такого, тільки такого, який ти був завжди і який залишився й досі. Ти давно вже вернувся, бо я бачила, що в вікнах твоїх світиться, проте мені ти не написав. Я не маю жодного рядочка від тебе в свою останню годину, жодного рядка від тебе, кому я віддала все своє життя. Я чекала, чекала терпляче й розпачливо. Але ти не покликав мене, не написав мені жодного рядка… жодного рядка…

Моя дитина вчора померла – це була й твоя дитина. Це була й твоя дитина, коханий, дитина однієї з тих трьох ночей, присягаюсь тобі, а перед лицем смерті не брешуть. Це була наша дитина, присягаюсь тобі, бо жоден чоловік не доторкнувся до мене від тієї години, коли я віддалась тобі, аж до тієї години, як дитина відірвалась від мого лона.

Через твій дотик моє власне тіло стало для мене священним; як же могла б я ділити себе між тобою, що був для мене всім, і між іншими, що тільки злегка зачіпали моє життя? Це була наша дитина, мій любий, дитина мого глибокого кохання і твоїх безжурних, марнотратних, майже несвідомих пестощів, наш син, наше єдине дитя. Але ти спитаєш мене тепер – може, злякано, а може, тільки здивовано, – ти спитаєш, коханий, чому я довгі роки мовчала про нашу дитину і кажу про неї аж тепер, коли вона лежить у пітьмі й спить, навіки заснула, готова в далеку дорогу, звідки ніколи, ніколи вже не повернеться? Та як же я могла тобі сказати? Ти б ніколи не повірив мені, невідомій жінці, що протягом трьох ночей так покірливо, навіть жагуче віддавалась тобі, ніколи б не повірив безіменній товаришці випадкової зустрічі, що вона залишилась вірна тобі, зрадливому, ніколи б не позбувся сумніву, що дитина справді твоя! Навіть якби мої слова здалися тобі схожими на правду, ти б ніколи не міг позбутися таємної підозри, що я намагалася накинути тобі, заможній людині, чужу дитину. Через ту підозру між нами стала б тінь, невловима, тривожна тінь недовір'я. Я цього не хотіла. А, крім того, я ж знаю тебе, знаю так, як ти сам навряд чи себе знаєш, і певна: тобі, що любиш у коханні тільки безжурне, легке, грайливе, прикро було б стати негадано батьком, бути відповідальним за чиюсь долю. Ти звик до цілковитої волі і почував би себе якось зв'язаним зі мною. І ти б – я знаю, так сталося б усупереч твоїй свідомій волі, – ти б мене зненавидів за те, що я зв'язала тебе. Може, тільки на якусь годину, на кілька коротеньких хвилин я стала б тобі обтяжливою, ненависною, а я ж була горда й хотіла, щоб ти думав про мене ціле життя безжурно, безтурботно. Я воліла взяти все на себе, ніж стати для тебе тягарем, хотіла бути тією єдиною з-поміж усіх жінок, що кохали тебе, про яку б ти завжди згадував тільки з любов'ю, з вдячністю. Та ба – ти ніколи не думав про мене, ти мене забув.

Я не звинувачую тебе, коханий, ні, не звинувачую. Пробач мені, як інколи з-під мого пера сплине краплина гіркоти, пробач, адже моя дитина, наша дитина, лежить мертва коло мене під запаленими свічками; я погрожувала Богові кулаками, називала його вбивцею, розум мені затьмарився, думки переплутались. Пробач мені скаргу, пробач! Адже я знаю, ти добрий і від щирого серця ладен усім помогти, ти

помагаєш усім, помагаєш навіть зовсім незнайомим людям, коли вони звертаються до тебе. Але твоя добрість якась чудна, вона приступна кожному, і кожний може з неї взяти, скільки руками загорне; вона велика, безмежно велика, але вона – пробач мені – ледача. Вона хоче, щоб їй нагадували, благали її. Ти помагаєш, коли тебе кличуть, коли тебе просять, помагаєш із сорому, із слабості, а не тому, що радий помогти. Тобі – дозволь сказати відверто – людина в злиднях і в горі не ближча, ніж такий улюбленець долі, як і ти сам. А в людей, подібних до тебе, навіть у найдобріших, важко просити. Колись, іще дитиною, я бачила крізь вічко в дверях, як ти давав милостиню жебракові, що подзвонив до тебе. Ти дав йому грошей раніше, ніж він устиг попросити, і дав багато, але якось злякано й хапливо, бажаючи, щоб він швидше пішов; здавалося, що ти боїшся зазирнути йому в вічі. Ніколи не забуду, який ти був неспокійний і збентежений, як ухилявся від подяки. І тому я ніколи не зверталась до тебе. Я добре знаю, що ти був би тоді допоміг мені, навіть не маючи певності, що дитина твоя, ти б розважив мене, дав би мені грошей, багато грошей, але все з потаємним, несвідомим бажанням швидше скинути з себе прикрий тягар; я навіть гадаю, що ти намовляв би мене завчасно позбутись дитини. А цього я найдужче боялася – бо чого б я тільки не зробила, коли б ти так захотів, як же б я могла тобі в чомусь відмовити! Але ця дитина була для мене всім; вона ж була від тебе, це був другий ти, але й не зовсім ти, не той щасливий і безжурний, що його я не могла вдержати, а подарований мені – як я гадала тоді – назавжди, сполучений з моїм тілом, вплетений у моє життя. Аж тепер я нарешті полонила тебе, могла відчувати, як ти, твоє життя росте в мені, могла тебе годувати, напувати, голубити, цілувати, коли серце моє того жадало. Ось чому, коханий, я була така щаслива, коли відчула, що матиму від тебе дитину, ось чому я приховала це від тебе, – тепер ти однаково вже не міг від мене втекти.

Щоправда, коханий, то були не тільки місяці щастя, якими я їх собі уявляла в думках; то були й місяці жаху та муки, повні огиди до людської підлоти. Нелегко було їх мені перебути. Останніми місяцями я не могла ходити на роботу, щоб мої родичі не помітили мого стану й не дали знати додому. У матері я не хотіла просити грошей і жила з того, що

спродувала свої небагаті оздоби. За тиждень до пологів праля вкрала у мене з шафи останніх кілька крон, і мені довелося йти до пологової клініки. Там, куди біда приводить самих лише убогих, знедолених і забутих, там, серед найгірших злидарів, народилась дитина, твоя дитина. В клініці було жахливо: все чуже, безмежно чуже; чужі одна одній і ми, ті, що там лежали, чужі, самітні й ворожі одна одній. Тільки спільне лихо, спільна мука зігнала нас до тієї задушливої палати, просякнутої випарами хлороформу й крові, переповненої криком і стогоном. Приниження, фізичний і моральний сором, на який приречені злидарі, – усе це я спізнала там, у товаристві повій і хворих, що робили найвульгарніші висновки із спільності нашої долі. А якої муки завдавав мені цинізм молодих лікарів, що, іронічно посміхаючись, відгортали з безборонних жінок покривала і з удавано вченим виглядом давали волю своїм рукам, скільки натерпілась я від загребущих доглядальниць! О, там пізнала я, як людську соромливість розпинають очима і шмагають словами. Табличка з твоїм ім'ям – це все, що залишається від тебе, а те, що лежить на постелі, – тільки шматок тремтячого м'яса, який обмацують цікаві, річ, виставлена напоказ і на вивчення; ох, хіба жінки, що в себе вдома дарують дитину ніжному, вдячному чоловікові, хіба вони знають, як то самітній, безборонній, мало не на лабораторному столі, народжувати дитину! Ще й тепер, коли мені в книжці трапляється слово "пекло", я мимохіть пригадую задушливу, смердючу палату, де лунає стогін, брутальний сміх та нестямний лемент, ту клоаку ганьби, де я стільки страждала.

Пробач, пробач мені, що я кажу про це. Та я кажу вперше і востаннє: ніколи, ніколи вже більше я про це не говоритиму. Одинадцять років я мовчала і скоро замовкну навіки; але ж хоч раз, один-однісінький раз я мусила все це викричати з себе, мусила хоч єдиний раз сказати, якою дорогою ціною дісталася мені дитина, що була моїм раюванням і тепер ось лежить тут мертва. Я давно вже забула ті дні, давно забула їх в усмішці, в щебеті дитини, у своєму щасті; але тепер, коли вона померла, моя мука оживає, і я мушу викричати її хоч цього одного-однісінького разу. Та я звинувачую не тебе, а Бога, Бога, що позбавив ту муку будь-якого глузду. Не тебе звинувачую, присягаюсь тобі, і ніколи я не

повставала в гніві проти тебе. Навіть тієї години, коли тіло моє корчилося в переймах, навіть тієї хвилини, коли біль розривав мені душу, я не звинувачувала тебе перед Богом; ніколи я не жалкувала, що були ті ночі, ніколи не проклинала свого кохання до тебе; я завжди кохала тебе, завжди благословляла ту мить, коли ми зустрілися. І якби мені довелося ще раз витерпіти ті пекельні години в палаті і я наперед знала, що мене чекає, я пішла б на це ще раз, коханий, ще раз і тисячу разів!

Наша дитина вчора померла – ти ніколи не знав її. Ніколи, навіть під час хвилинної, випадкової зустрічі твій погляд не спинявся на маленькій квітучій істоті, що була кров'ю від крові твоєї, плоттю від плоті твоєї. Народивши дитину, я довго ховалась від тебе; моя туга за тобою стала не така болюча, і я, здається, навіть кохала тебе вже не так палко, принаймні не так страждала від свого кохання. Я не хотіла ділити себе між сином і тобою і віддала себе не тобі, що був і так щасливий, жив собі й без мене, а дитині, яка мене потребувала, яку я повинна була годувати, яку я могла цілувати й голубити. Я ніби врятувалась від своєї жаги до тебе, яка стала моєю лихою долею, і врятував мене другий ти, що цілком належав мені, – вже тільки вряди-годи, дуже нечасто, моє кохання вело мене, покірну, до твого дому. Одне тільки я робила: в день твого народження щороку посилала тобі букет білих троянд, точнісінько таких, як ти колись подарував мені, після нашої першої ночі. Чи за ці десять, за ці одинадцять років ти запитав себе коли-небудь, хто їх посилає? Чи пригадав ти собі жінку, якій одного разу подарував такі троянди? Не знаю і ніколи не дізнаюся твоєї відповіді. Я простягала їх тобі з пітьми, раз на рік оживляла спомин про нашу зустріч – більшого я не прагнула.

Ти ніколи не знав нашої бідної дитини – сьогодні я докоряю собі, що ховала її від тебе, бо ти б її був полюбив. Ніколи не знав ти нашого бідного хлопчика, ніколи не бачив, як осявав його личко усміх, коли він повільно розтуляв повіки і його темні вдумливі очі – твої очі! – опромінювали мене, опромінювали цілий світ ясним веселим світлом. Ох, він був такий веселий, такий милий: уся твоя жвавість повторювалася в його дитячій непосидючості, вся твоя швидка, палка уява знайшла в ньому новий вираз; він міг цілими годинами захоплено бавитись якоюсь

іграшкою, так як ти бавишся життям, а тоді знов поважно, насупивши брови, сидіти над своїми книжками. Він дедалі більше ставав тобою; в ньому вже почала виявлятися властива тобі подвійність істоти: суміш поважності й безтурботності, і що подібніший він ставав до тебе, то дужче я його любила. Він учився добре, по-французькому торохтів як сорока, його зошити були найчистіші в класі, і, до всього, який же він був гарний, який чепурний у своєму чорному оксамитовому костюмчику чи в біленькій матроській курточці! Хоч де б він з'явився, скрізь був найкращий з усіх; коли я гуляла з ним на пляжі в Градо,[37] жінки зупинялися й гладили його по голові, милуючись його довгим русявим волоссям; коли він у Земмерінзі спускався санчатами, люди захоплено озиралися на нього. Він був такий гарний, такий тендітний, такий ласкавий. Коли торік він вступив до інтернату Терезіануму,[38] то носив форму й шпагу, наче паж з вісімнадцятого сторіччя, – а тепер на ньому немає нічого, крім сорочечки, і він лежить, бідолашний, з посинілими губками, і рученята схрещені на грудях.

Але, може, ти спитаєш мене, як я могла виховувати дитину в таких розкошах, як я зуміла забезпечити їй веселе, безжурне життя, приступне тільки людям вищої верстви. Коханий, я промовляю до тебе з темряви; я не соромлюся, я скажу тобі, але ти не лякайся, – я продавала себе. Я, щоправда, не стала тим, що люди називають вуличною дівкою, повією, але я продавала себе. Я мала багатих друзів, багатих коханців: спершу шукала я їх, а згодом шукали вони мене, бо я була – чи ти коли-небудь помітив? – я була дуже вродлива. Всі, кому я віддавалася, закохувалися в мене, всі були мені вдячні, всі не хотіли зі мною розлучатися, всі мене любили – тільки ти не любив, тільки ти не любив, коханий мій!

Чи тепер ти зневажаєш мене, після цього визнання? Ні, я знаю, ти не зневажаєш мене, я знаю, ти все розумієш, зрозумієш і те, що я зробила так тільки задля тебе, задля твого другого "я", задля твоєї дитини. Доторкнувшись раз у палаті пологової клініки до страхіть злидарства, я знала, що вбогий на цьому світі завжди потоптаний, принижений, що він завжди жертва, і нізащо не хотіла, щоб твоя дитина, твоє розумне, гарне дитя виростало на дні, серед голоти, серед вуличних покидьків, в

отруєному повітрі задвір'їв. Я не хотіла, щоб його ніжні уста вимовляли брутальні слова підворіть, щоб його біле тіло вкривала затхла шкарубка одежа злиднів, – твоя дитина повинна була мати все, достаток і вигоду, всі пільги багатства, всі дарунки землі, вона повинна була піднятися до тебе, до рівня твого життя.

Тому, тільки тому, коханий, я продавала себе. То не була для мене жертва, бо те, що звичайно називають честю й ганьбою, в моїх очах не мало ваги: ти не кохав мене, ти, єдиний, кому мало належати моє тіло, тож мені було байдуже, що станеться з ним далі. Пестощі чоловіків, навіть їхня щира пристрасть не зворушували глибин моєї душі, хоч я дуже поважала декого з них і, згадуючи свою власну долю, співчувала тим, чиє кохання залишилось без відповіді. Всі, кого я знала, були добрі до мене, всі потурали мені, всі шанували мене. Особливо один, літній уже вдівець, граф, любив мене як рідну дочку. Це він, не шкодуючи ніг, оббивав пороги канцелярій, щоб твого сина, безбатченка, прийняли до Терезіануму. Три чи чотири рази він просив моєї руки – я могла тепер бути графинею, власницею чудового палацу в Тіролі, могла жити безжурно, бо дитина мала б дбайливого батька, що її обожнював, а я – тихого, благородного, доброго чоловіка. Я не погодилась, хоч як він наполягав, хоч як я засмучувала його своєю відмовою. Може, я вчинила нерозважно, бо якби згодилася, то жила б тепер спокійно й безпечно і моя єдина дитина була б зі мною, але я – навіщо таїтися від тебе? – я не хотіла себе зв'язувати, хотіла бути вільна для тебе кожної години. Десь у найпотаємніших глибинах моєї душі підсвідомо ще жила давня дитяча мрія, що, може, ти ще раз покличеш мене до себе, хоча б на одну лише годину. І задля тієї можливої години я відкинула все, аби тільки бути вільною і з'явитися на твій перший поклик. Що ж було ціле моє життя, відколи я прокинулась з дитячого сну, як не чекання, чекання на твою волю!

І та година справді настала. Але ти її не знаєш, ти про неї й не здогадуєшся, коханий. Ти не пізнав мене й цього разу, – ніколи, ніколи ти не пізнавав мене! Я вже й давніше часто зустрічалася з тобою в театрах, на концертах, у Пратері, на вулиці – щоразу в мене завмирало серце, –

але ти не помічав мене, дивився повз мене: я ж бо зовні дуже змінилася, з боязкого підлітка зробилася дорослою жінкою, гарною, казали, завжди ошатно вбраною, оточеною шанувальниками; як же ти міг угадати в мені ту несміливу дівчину, яку бачив у сутінку спочивальні? Інколи з тобою вітався хтось із чоловіків, що супроводили мене. Ти відповідав і кидав оком на мене, але той погляд був просто даниною ввічливості; він виявляв хвилинну цікавість, але не пізнавав мене, був чужий, страшенно чужий. Пам'ятаю, одного разу те невпізнавання, до якого я вже майже звикла, завдало мені пекельної муки. Я була в опері з одним своїм приятелем, а ти сидів у сусідній ложі. Почалась увертюра, світло згасло, і я не могла вже бачити твого обличчя, але чула твій подих так близько біля себе, як тоді, тієї ночі, а на оксамитовому бильці, що відгороджувало наші ложі, лежала твоя рука, твоя тендітна, тонка рука. І мене опанувало нестримне бажання нахилитися й покірно поцілувати ту чужу, таку любу руку, що колись пестила мене. Довкола мене хвилями здіймалося море музики, заповнювало мене, і щораз переможніше, жагучіше ставало моє бажання, я мусила напружувати всю свою волю, силувати себе, щоб не припасти вустами до твоєї любої руки. Після першого акту я попросила свого приятеля відвезти мене додому. Я більше не могла стерпіти тієї муки: сидіти в темряві так близько від тебе… і так безмежно далеко.

Але моя година настала, настала ще раз, востаннє за все моє зруйноване життя. Було це майже рік тому, через день після дня твого народження. Дивно: я тоді весь час думала про тебе, бо день твого народження завжди був для мене святом. Я рано-ранесенько вийшла з дому, купила білі троянди й послала їх, як щороку, тобі на спомин про годину, яку ти забув. Пополудні я поїхала гуляти з хлопчиком, повела його до кондитерської Демеля, а ввечері до театру; я хотіла, щоб і він, ні про що не здогадуючись, від самого дитинства запам'ятав цей день, як таємниче свято. Другого вечора я була на концерті з моїм тодішнім приятелем, молодим багатим фабрикантом із Брно, з яким жила вже два роки; він обожнював мене, потурав мені у всьому, так само, як інші, хотів одружитися зі мною і так само одержав від мене безпідставну, здавалось, відмову, хоч він і мене, й дитину засипав подарунками і його трохи простацька, рабська відданість варта була іншої відповіді. На

концерті ми зустріли веселе товариство, повечеряли в ресторані на Рінґштрасе, і там, серед реготу й галасу, я запропонувала піти ще до танцювальної зали в Табарен. Звичайно я відмовлялася, коли мене кликали в такі місця, бо мені осоружні були одноманітні п'яні веселощі, що там панували, але цим разом якась незбагненна магічна сила несподівано для мене самої звеліла мені висловити таке бажання, радісно підхоплене всіма. Мене чомусь нестримно вабило туди, ніби там я мала спізнати щось особливе. Звиклі догоджати мені, всі швидко підвелися, і ми пішли туди, пили шампанське, мене ж раптом полонила якась шалена, майже болісна веселість, якої я ніколи ще не знала. Я пила й пила, співала разом з усіма нескромних пісень, ладна була навіть піти в танець або реготати на всю залу. Та нараз я рвонулася, серце моє наче обсипало жаром чи морозом: за сусіднім столиком сидів ти з приятелями й дивився на мене захопленим, сповненим жаги поглядом, тим поглядом, від якого завжди спалахувало все моє тіло. Вперше за десять років я знов відчула всю пристрасну владу твого погляду наді мною. Я затремтіла й ледве не впустила піднятого келиха. На щастя, ніхто з тих, що сиділи зі мною коло столу, не помітив мого збентеження, воно потонуло в реготі й музиці.

Твій погляд ставав щодалі палкіший, він жалив мене, як вогнем. Я не знала, чи ти, нарешті, пізнав мене, чи знов жадав як іншу, незнайому жінку? Кров шугнула мені в обличчя, я неуважно відповідала на питання своїх приятелів. Ти не міг не помітити, як збентежив мене твій погляд. Ледь помітним рухом голови ти показав мені, щоб я вийшла на хвилину до вестибюля. Потім зумисне голосно розрахувався, попрощався з товаришами і вийшов, ще раз давши мені знак, що чекатимеш на мене. Я тремтіла, немов на морозі, мов у лихоманці, я не могла більше говорити, не могла вгамувати хвилювання. Випадково саме тієї миті якась негритянська пара почала новий чудернацький танок, ляскаючи закаблуками та пронизливо скрикуючи; всі звернули погляд на них, і я, скориставшися з тієї нагоди, встала, сказала своєму приятелеві, що зараз повернуся, і вийшла слідом за тобою.

Ти стояв у вестибюлі коло вішалок і чекав на мене; твої очі засяяли, як я підійшла. Всміхаючись, ти кинувся мені назустріч, і я зразу ж побачила, що ти не впізнав мене, не впізнав у мені ані дитини з давніх років, ані дівчини, що приходила до тебе; і цього разу я вабила тебе як щось нове, невідоме. "Чи не знайдете ви колись і для мене годинки?" – запитав ти невимушено, і з твого впевненого тону я відчула, що ти маєш мене за одну з тих жінок, яких можна купити на вечір. "Добре", – промовила я, те саме тремтливе покірне "добре", що його сказала тобі більше як десять років тому несмілива дівчина в сутінках вулиці. "А коли б ми могли побачитись?" – спитав ти. "Коли схочете", – відповіла я, бо ж не мала перед тобою ні крапельки сорому. Ти глянув на мене трохи здивовано, водночас і недовірливо, й зацікавлено – як того вечора, коли тебе так само була вразила поквапність моєї згоди. "То, може, зараз?" – запитав ти, трохи вагаючись. "Добре, – сказала я, – ходімо". – І рушила до вішалок по своє манто.

Враз я пригадала, що номерок від нашого одягу був у мого приятеля. Повернутися й узяти номерок без докладного пояснення було неможливо, але й відмовитися від години з тобою, від години, про яку я стільки мріяла, я не хотіла. Тому я не завагалася ні на хвилинку: загорнулася в саму тільки шаль поверх вечірньої сукні й вийшла у вогку, імлисту ніч, не турбуючись про манто, не думаючи про те, що поставила в смішне, принизливе становище чоловіка, який любив і шанував мене, який уже кілька років мене утримував: і ось його коханка після тих років на очах у всіх тікає на перший же поклик якогось незнайомця. О, в глибині душі я цілком усвідомлювала ницість, невдячність, ганебність своєї поведінки, почувала, що чиню безглуздо і своєю божевільною витівкою заподію добрій людині смертельну образу, розуміла, що руйную своє налагоджене існування, – та що мені була приязнь, навіть саме життя проти жагучого бажання знову відчути твої уста, знову послухати, як бринить ласка в твоєму слові, зверненому до мене?

Отак я кохала тебе: тепер я можу тобі це сказати, бо все вже минулося, все відійшло. І мені здається, що якби ти покликав мене з моєї смертної постелі, я б знайшла силу встати й піти за тобою.

Біля входу стояв екіпаж, і ми поїхали до тебе. Я знову чула твій голос, тішилась твоєю близькістю і була така сама сп'яніла й по-дитячому щаслива, як і за нашої першої зустрічі. Я знову підіймалася сходами нагору, вперше після більш як десятирічної перерви… ні, ні, не можу тобі розповісти, як я в ті хвилини відчувала все подвійно – в минулому і в теперішньому – і в усім знову ж таки тільки тебе. В твоїй кімнаті мало що змінилося: додалося хіба лише кілька картин, чимало книжок та дещо з меблів, але все було мені таке знайоме. А на письмовому столі стояла ваза з трояндами – з моїми трояндами, що їх я тобі послала напередодні, в день твого народження, послала на згадку про ту, якої ти все ж таки не пригадав, все ж таки не впізнав, навіть тепер, коли вона була біля тебе, рука в руці і уста на устах. А все ж мені було приємно, що ти дбаєш про квіти; адже в них жила біля тебе частка моєї душі, подих мого кохання.

Ти пригорнув мене. Знов я перебула в тебе цілу ніч, чудову ніч. Але навіть тоді ти не впізнав мене. Щаслива, приймала я твої досвідчені пестощі й бачила, що твоя пристрасть не знає різниці між коханою і купленою жінкою, що ти цілковито віддаєшся владі жаги, зі всією безжурною марнотратністю своєї вдачі. Ти був такий ніжний і чуйний зі мною, жінкою, приведеною з нічного ресторану, такий делікатний, щиро уважний, а заразом такий палкий у любощах, що я, п'яніючи зі щастя, як і десять років до того, знову відчула дивовижну подвійність твоєї істоти, високе духовне натхнення в любовній жазі, що колись скорило мене, ще підлітка. Ніколи я не зустрічала чоловіка, що вмів би так безоглядно віддаватися хвилині, так щедро виявляти найпотаємніші надра своєї душі, щоб згодом, на жаль, знов погаснути в якійсь безмежній, майже неприродній забудькуватості. Але й я забула про себе: хто ж я була тут, у темряві поруч з тобою? Колишня палко закохана дівчинка, чи мати твоєї дитини, чи незнайома жінка з ресторану? Ох, усе було таке відоме, вже перебуте і заразом таке нове, аж п'янке тієї розкішної ночі! І я молилася, щоб їй не було кінця.

Але ранок надійшов, ми встали пізно, і ти запросив мене поснідати з тобою. Ми пили чай, який послужливо приготувала в їдальні чиясь

невидима рука, і гомоніли. Ти знов розмовляв зі мною відверто й щиро, не ставив нескромних запитань, не цікавився, хто я. Не питав, ні як мене звати, ні де я живу: я знов була для тебе тільки безіменна пригода, жагуча година, що тоне в імлі забуття. Ти сказав, що незабаром їдеш у далеку подорож до Північної Африки, на два або й на три місяці; щастя моє раптом примеркло, я затремтіла, бо у вухах мені вже гуло: "Все минуло, минуло й забулося!" Як мені хотілося кинутись тобі до ніг і закричати: "Візьми мене з собою, тоді ти пізнаєш мене, нарешті пізнаєш після стількох років!" Але я ж була така несмілива, така боязка, така по-рабському покірна тобі. Я тільки й спромоглася сказати: "Як шкода!" Ти, всміхаючись, глянув на мене: "Тобі справді шкода?"

Тоді мене зненацька охопило якесь шалене поривання. Я підвелася й пильно глянула тобі просто в вічі. Потім сказала: "Той, кого я кохала, так само часто виїздив". Я вдивлялася в тебе і вся тремтіла зі страху й надії: "Зараз, зараз він упізнає мене!" Але ти усміхнувся до мене й сказав, потішаючи: "Але ж із мандрівок вертаються". – "Так, – відповіла я, – вертаються, проте вже не пам'ятають того, що було".

Мабуть, у моєму голосі забриніло щось незвичайне, надто жагуче, бо ти також підвівся й глянув на мене здивовано й ласкаво. Тоді взяв мене за плечі. "Гарне не забувається – тебе я не забуду", – сказав ти й зазирнув так глибоко мені в очі, наче хотів навіки закарбувати в пам'яті мій образ. І, почуваючи, як пронизує мене твій погляд, щось вивідуючи, вбираючи в себе всю мою істоту, я подумала, що нарешті, нарешті спаде з твоїх очей полуда. "Він упізнає, впізнає мене!" Вся моя душа бриніла тепер цією єдиною думкою.

Але ти не впізнав мене. Ні, ти не впізнав мене, і ніколи я не була чужіша тобі, як тієї миті, а то б хіба ти зміг зробити те, що зробив через кілька хвилин? Ти поцілував мене, ще раз палко поцілував. Мені довелося знов поправити скуйовджені коси, я підійшла до дзеркала і... – я думала, що впаду з сорому й жаху, – побачила, як ти нишком поклав у мою муфту дві великі банкноти. Як я тільки втрималась, щоб не закричати, не вдарити тебе по обличчю, – ти платив за ту ніч мені, яка тебе кохала

змалку, мені, матері твоєї дитини! Я була для тебе тільки повія з Табарену, не більше, ти заплатив мені, заплатив! Наче мало було того, що ти забув мене, я мусила ще витримати від тебе й таку зневагу!

Я почала швидко збирати свої речі. Я хотіла втекти, втекти негайно. Біль був занадто пекучий. Я схопила свого капелюшка – він лежав на письмовому столі, біля вази з білими трояндами, моїми трояндами. Мене опанувало могутнє, непоборне бажання ще раз спробувати нагадати тобі себе. Я спитала: "Чи не даси ти мені одну троянду?" – "Залюбки", – сказав ти й швиденько витягнув квітку. "Але, може, їх подарувала тобі жінка, що кохає тебе?" – "Можливо, – сказав ти, – не знаю. Мені хтось їх прислав, але невідомо хто. Тому я їх і люблю так". Я глянула тобі у вічі: "А може, вони також від жінки, яку ти забув?"

Ти вражено глянув на мене. Я твердо зустріла твій погляд. "Упізнай, упізнай мене нарешті!" – кричало все в мені. Але в твоїх очах не відбилося нічого, крім привітності. Ти ще раз поцілував мене. Але не впізнав.

Я кинулась до дверей, бо відчувала, що зараз з очей у мене бризнуть сльози, а цього ти не повинен був бачити. Я так поспішала, що в передпокої мало не зіткнулася з твоїм служником Йоганном. Він боязко відскочив убік, відчинив двері, щоб пропустити мене, і тієї миті – чуєш? – тієї коротенької миті, коли я заплаканими очима глянула на старого, в його очах раптом блиснуло якесь світло. За ту мить – чуєш? – за ту єдину мить Йоганн упізнав мене, хоч жодного разу не бачив від самого мого дитинства. Мені хотілося впасти перед ним навколішки і поцілувати його руки за те, що він упізнав мене. Але я тільки вихопила з муфти ті гроші, якими ти мене зневажливо відшмагав, і простягла старому. Він затремтів, злякано глянув на мене – тієї миті він, може, більше вгадав про мене, ніж ти за ціле своє життя. Всі, всі люди любили мене, всі були ласкаві до мене, – тільки ти, тільки ти забув мене, тільки ти, тільки ти жодного разу не впізнав мене!

Моя дитина померла, наша дитина, – тепер я вже в цілому світі не маю кого любити, крім тебе. Але хто ж такий для мене ти, ти, що ніколи,

ніколи мене не впізнаєш, що проходиш повз мене, наче повз калюжу, що топчеш мене, як той камінь, що йдеш усе далі й лишаєш мене на вічне чекання? Одного разу я подумала, що зупинила, що полонила тебе, невловимого, в дитині. Але це була твоя дитина: цієї ночі вона жорстоко покинула мене й пішла в далеку мандрівку, з якої не повернеться вже ніколи. Я знов самітна, самітніша, ніж будь-коли, я нічого, нічогісінько не маю від тебе – ні дитини, ні слова, ні рядка, ні пам'ятки про тебе, і якби ти десь почув моє ім'я, воно б нічого не сказало тобі. Чому ж мені не бажати смерті, коли я мертва для тебе, чому мені не відійти назавжди, коли ти від мене відійшов? Ні, коханий, я не докоряю тобі, не ремствую, не хочу підкидати своє горе в твій дім, осяяний радощами. Не бійся, я більше тобі не докучатиму; пробач мені, я повинна була хоч раз викричати з себе те, що наболіло в душі, в день смерті своєї дитини – бо ось вона лежить, наша дитина, мертва й покинута. Тільки цей єдиний раз мусила я виповісти тобі все – потім знову відійду в пітьму й мовчатиму, як завжди мовчала перед тобою. Але ти не почуєш мого крику, доки я житиму, тільки як помру, ти дістанеш цей заповіт, заповіт жінки, яка тебе кохала дужче, ніж усі, і яку ти ніколи не впізнавав, яка завжди чекала на тебе й ніколи не дочекалася. Може, може, ти тоді покличеш мене, але я вперше буду тобі невірна, бо не почую тебе з могили. Я не лишаю тобі ні портрета, ні жодної речі на згадку, так само, як і ти мені не лишив; ти ніколи мене не впізнаєш, ніколи. Така була моя доля в житті, нехай же буде така і в смерті. Я не покличу тебе в мою останню годину, я відійду так, що ти не знатимеш ані мого імені, ані обличчя. Я легко вмираю, бо ти не відчуваєш цього здалека. Якби тобі було боляче, що я помираю, то я не могла б померти.

Не можу далі писати… голова стала така важка… все тіло болить… у мене гарячка… мабуть, мені треба буде зараз лягти. Може, все швидко минеться, може, доля хоч раз зласкавиться наді мною, і я не побачу, як виноситимуть мою дитину… Не можу більше писати. Прощай, коханий, прощай, дякую тобі… Все, що було, було добре, незважаючи ні на що… я буду вдячна тобі до останнього свого віддиху. Мені добре: я сказала тобі все, ти знаєш тепер, ні, ти тільки здогадуєшся, як я тебе кохала, і водночас моє кохання тебе не обтяжуватиме. Ти не сумуватимеш, що

мене вже немає, – і це мене тішить. Ніщо не зміниться в твоєму гарному, ясному житті… я не затьмарю його своєю смертю… це мене тішить, коханий.

Але хто… хто тепер тобі посилатиме білі троянди в день твого народження? Ох, ваза тепер спорожніє, легкий віддих, легкий подмух мого життя, що раз на рік овівав тебе, також замре! Коханий, я прошу тебе… це моє перше й останнє прохання до тебе… вволи мою волю і в день твого народження – адже в цей день думають про себе, – став білі троянди в кришталеву вазу. Роби так, коханий, роби так, як інші раз на рік правлять панахиду по дорогій небіжчиці. Але я вже не вірю в Бога і не хочу панахид, а вірю тільки в тебе, люблю тільки тебе й хочу далі жити тільки в тобі… ох, тільки один день на рік, тихо-тихенько, так, як я жила біля тебе… Я прошу тебе, зроби так, коханий… це моє перше прохання до тебе й останнє… дякую тобі… я кохаю тебе, кохаю тебе… прощай…"

Він тремтячими руками відклав листа. Потім довго сидів замисливши сь. З пам'яті виринали плутані спогади про сусідську дитину, про якусь дівчину, про жінку з нічного ресторану, але спогади ті були такі невиразні, розпливчасті, як обриси каменя, що міниться під водою. Маячили якісь тіні, але образ не виникав. Він намагався пригадати свої почування, проте не міг. Здавалося, наче всі ті постаті він часто бачив у глибокому сні, та все ж тільки у сні.

Враз його погляд упав на блакитну вазу, що стояла перед ним на письмовому столі. Вона була порожня, вперше за багато років порожня в день його народження. Він здригнувся: йому здалося, що зненацька чиясь невидима рука одчинила навстіж двері, і холодний вітер з іншого світу війнув у його затишну кімнату. Він відчув подих смерті й подих невмирущого кохання, щось розквітло в його душі, й він подумав про свою незнану кохану, як про щось безтілесне, як про далеку пристрасну музику.